

Mindre meddelelser

To tvivlsomme meteoritfald »fra gamle dage«

ARNE NOE-NYGAARD

1.

I beretningen om en ekspedition til Grønland i 1870 oplyser *A. E. Nordenskiöld* (1871 p. 1070) »... att äldre nordiska krönikor omtala, att under den tid, då de gamla kolonierna existerade på Grönland, ett så häftigt stenregn en gång indträffat, att en mängd kyrkor och andra byggnader förstördes« (loc.cit.)

Nordenskiöld angiver ikke nogen konkret kilde til denne oplysning, men han vakte min nysgerrighed. Kunne der være tale om et forglemt meteoritfald?

I Geologisk Museums eksemplar af ovennævnte afhandling findes en del blyantsnotater, som afdøde dr. *K. Callisen* († 1970) oplyser, alle skyldes dr. *K. J. V. Steenstrup* († 1913). Han har bl.a. i marginen skrevet, se *Cranz* bd. 1, p. 319. Jeg gik derfor i gang med *David Cranz* (1765) og fandt følgende: »... dass im Jahre 1308 ein entzetsliches Gewitter in Grönland gewesen, wodurch eine Kirche abgebrannt, und dass darauf ein erschrechlicher Sturm gefolgt, der die Spitzen von vielen Felsen heruntergeworfen, so dass der Staub von den zerschmetterten Steinen wie ein Regen herumflogen«.

Man vil bemærke, at *Nordenskiölds* mange kirker hos *Cranz* er skrumpet ind til een, men at der til gengæld i forbindelse med stenregnen omtales såvel tordenvejr som storm.

Hverken de på Grønland sjældent forekommende tordenvejr eller de så langt hyppigere storme har dog for vane at afstedkomme en veritabel regn af sten. *Cranz'* beretning lød mig ikke overbevisende, men hvad kunne der ligge til grund for den?

I håb om at komme videre henvendte jeg mig til grønlandshistorikeren lektor *Finn Gad*, der uden tøven rykkede mig til undsætning, ikke alene med at henvise mig til *C. C. Lyschander* (1608) som kilde, men også med at give mig en udskrift af det omhandlede sted (blad H).

Efter at have omtalt kong Hakon V Magnussons valg til norsk konge i 1299 skriver *Lyschander* (blad H avers):

»Da sad Jorunder i Trundhiems Stict/
Det var de Grønlender sørgeligt/

Deres Bisper døde for fode.
Berthil oc Gregers oc Anders med/ 1308
Saa kom TORDERUS udi den Sted/
Bode dennem oc sig til gode.«

Blad H (revers), har derefter fra øverste linje:

Liunild gjorde mange stor Skade oc nød/
Da brennde oc Skalholtz Kircke til Glød/
Det Folck kunde neppelig slippe.
Der kom oc siden slig Storm oc Blæst/

Som mand haffde alldrig før hørt eller læst/
Dreff Halden aff høyste Klippe.

Den Aske hun føg saa vide om Heed.
Mand mener GVD lod sligt regne need/
Det arrige Folck at tuinge.

Der fulde oc effter en Vinter saa haar/
At Isen laa meesten det hele Aar/
Før hand vilde thøe oc suinde.«

Årstallet 1308 står ud for, men lidt under linjen »Berthil oc Gregers oc Anders med«.

Torderus (þordr) blev bispeviet til stolen i Gardar i 1288 af ærkebiskop Jörund i Nidaros, rejste til Grønland året efter og virkede dér formentlig til udgangen af 1308. Antagelig fra sommeren 1309 opholdt han sig i Bergen, hvor han forblev til sin død (før 1314). Det er værd at bemærke, at de tre andre nævnte bisper ikke kan være grønlandske, men sandsynligvis er norske.

Helt afgørende i forbindelse med spørgsmålet om der kan være indtruffet en stenregn i Grønland er imidlertid oplysningen om, at Skálholt kirke brændte. Med den information er vi med sikkerhed på Island. Når hertil endvidere oplyses, at halden blev drevet af den højeste klippe, og at »den Aske hun føg saa vide om Heed«, kan næppe nogen tvivle på, at et vulkanudbrud i dette land indgår i historien.

Selvom det er tænkeligt, at strofen hos *Lyschander* blot røber almindelig viden om islandske vulkaners virkemåde, er det dog langt mere sandsynligt, at det, der refereres til, er det store udbrud i Hekla, som begyndte i juli måned år 1300, og som er godt beskrevet af præsten *Einar Hafliðason* i *Lögmansannáll* (Isl. Ann. 1888). Dramatisk siger han, at bjerget revnede, så at det vil kunne ses, så længe landet er beboet, og han fortæller om stenregnen, der forårsagede brand på gården *Næfurholt*.

Kirkebranden på Skálholt fandt sted i 1309. I de islandske annaler oplyses det, at to nætter før Pálsmessú om vinteren slog lynet ned i Skálholt kirke, som brændte ned på en time. Denne brand forvoldtes altså af et lynnedslag og havde således intet med et vulkanudbrud at gøre, naturligvis ej heller med det jordskælv, der samme år ramte sydlandet (Thoroddsen 1905 p. 239). *Lyschanders* omtale af »Liunild« må dog uden tvivl referere til Skálholtbranden.

Det er sandsynligt, at rygtet om denne hændelse på Island er nået til Norge omtrent samtidig med, at Torderus kom hjem fra Grønland, og at tingene derved er blevet blandet sammen.

En mulighed for, at årstallet 1308 kan være »lånt« fra den af de gamle annaler, som direkte bærer navnet Skálholtsannáll og årstallet 1308, skal blot nævnes. Brandåret var 1309.

Kærnen i historien kan herefter sammenfattes således:

Der foreligger en sammenkogt ret med norske, islandske og grønlandske ingredienser. Lyschanders usikre og svulstige skildring er senere blevet dramatiseret af såvel Cranz som Nordenskiöld.

Den naturhistoriske grundsubstans må være et vulkanudbrud på Island – efter al sandsynlighed Heklas udbrud i år 1300. Oven i dette lægges en beretning om det katastrofale lynnedslag i Skálholt kirke i 1309. Nogen meteoritregn på Grønland i 1308 har der således ikke været tale om.

2.

I Hey's »Catalogue of Meteorites« (3'ed. 1966) findes der ingen henvisning til netop omtalte, mere end tvivlsomme meteoritfald i Grønland; til gengæld anføres under overskriften DENMARK og ud for årstallet 1076 (?) følgende oplysning: »A stone or stones is said to have fallen« (op.cit. p. 132).

Da Harald Hejn netop det pågældende år afløste sin far, Svend Estridsøn som konge af Danmark, gik jeg ud fra, at nedenfor omtalte Haraldus rex Daniae måtte være ham; det viste sig at være urigtigt.

Hey's kilde til den givne oplysning er *G. von Bugslawski* (1854), der med tilbagereference til *K. Lycosthenes* (1557), p. 9 skriver følgende:

»Dum Haraldus rex (Daniae), Harquino bellum inferret, et iam utrinque confligendum esset, iaculum vago ancipitique discursu superne inter auras oberasse conspectus est et figendi vulneris locum exploratius prospicere videbatur. Quod miraculum cunctis immani stupore prosequentibus, incertis quidnam res tam miraculosa portenderet: subito casus in solidus Harquini caput suspectum omnibus periculum transtulit, qui eius iaculi laetali vulnere prostratus et occisus est (Ly)«.

I dansk oversættelse: Da kong Harald (af Danmark) påførte Hakon krig, og man allerede var ved at støde sammen fra begge sider, sås et spyd i en vaklende og uskker fart hid og did at have bevæget sig omkring i vinden højt oppe, og det syntes omhyggeligt at udsøge sig et sted til tilføjelse af et sår. Idet alle med største forfærdelse fulgte dette mirakel, visse om, hvad en så mirakuløs ting varslede, overførte et pludseligt fald den af alle frygtede fare på alene Hakons hoved, og han blev slået ned og dræbt ved dette spyds dødelige sår.

Jeg takker prof. *Poul Johannes Jensen* for den danske oversættelse, men min tak rækker videre, idet han straks identificerede det anførte stykke som hidrørende fra *Saxos* Danmarks Krønike, omend i en noget forsvansket gengivelse.

På denne baggrund søgte jeg *Jørgen Olriks* oversættelse af det pågældende stykke af *Saxos* tiende bog frem i *Knud Hannestads* udgave (1970, vol. 2). Den lyder:

»Haakon drog atter ned til sin Flaade; men her hændte der ham et Under, som lyder helt utroligt: Man saa et Spyd svæve i Luften og svaje hid og did – et Syn, der fyldte alle med Skræk og Undren; thi det sigtede snart til den ene og snart til den anden Side og ligesom spejdede efter, hvem det vilde saare. Som nu alle stod og undredes svarligt over sligt Jærtegn, uden ret at vide, hvad et så mærkeligt Tegn monne varsle, foer Spydet

med ét ned og ramte Haakon, saa den Ufærd, der havde truet dem alle, kom over hans Hoved alene«. (op.cit. 148).

Kan nu den beskrevne hændelse skyldes en meteor eller måske have en anden naturhistorisk baggrund?

Dersom man betragter en meteor, der ved passagen gennem den ydre atmosfære er begyndt at lyse, vil dens bane sandsynligvis, hvad formen angår, kunne opfattes som et spyd, ikke mindst af iagttagere, der var indviklet i kamp. Bevægelser af et partielt skylag vil kunne have givet indtryk af, at det flaksede på sin kurs. Selve beskrivelsen af det iagttagne fænomen udelukker ikke en meteor. Beretningen ender imidlertid med, at genstanden ramte Haakon og forvoldte hans død. Vel er det ikke umuligt at blive ramt af et meteorit, men særlig sandsynligt er det ikke.

En anden mulig tolkning af det, der hændte, kunne imidlertid være antagelsen af et heftigt tordenvejr ledsaget af lynnedslag; serier af lyn imellem tunge skyer vil kunne fremkalde billedet af et flaksende spyd. Nok er lyndrab ikke hyppige, men indtræffer dog hvert år her i landet; Haakon vil snarere kunne være blevet dræbt af et lyn end af en meteorsten.

Foreligger der overhovedet et naturfænomen, hvad enten der nu har været tale om en meteorbane eller et knitrende tordenvejr, må det have grebet folkene på slagmarken, og de har kikket efter det. En fjende i Haakons nærhed vil kunne have benyttet sig af situationen og givet ham banesår, medens han således et øjeblik var uagtsom.

Med denne prosaiske mulighed vil vi forlade det eventuelle naturhistoriske indhold af *Saxos* beretning.

Det forekommer mig, at en helt anden tolkning er nærliggende. Vi befinder os midt i religionsskiftet i Norden; tidsmæssigt sættes Haakons fald i Norge til ca. 960 og *Popos* jernbyrd i Danmark til samme tidspunkt. I det slag, som *Saxo* beskriver, står en kongemagt på spil.

Harald Blåtand, som var den, der umiddelbart høstede fordel af slagets udfald, var »den Harald, som vandt sig al Danmark og Norge og gjorde Danerne kristne«, som han selv lod skrive på den store Jellingesten. Det skulle ikke undre mig, om spydet i virkeligheden, netop som *Jørgen Olrik* skriver det i sin oversættelse, skal opfattes som et »jærtegn«, der hæver beretningen om slaget op til noget ekstraordinært. Det modsiges ikke af *Saxos* beretning (fortsættelse af citatet i spalte 1): »Nogle vil vide, at det var Haralds Mor Gunhild, som ved Sejd havde koglet det spyd frem . . .«.

Argumentationen til gunst for et meteoritfald baseret på fremstillingen hos *Saxo* hviler ikke på noget stærkt grundlag, og det gør de tolkningsforsøg, jeg her har fremsat, næppe heller; der er trods alt forløbet tusind år, siden hændelsen fandt sted. Jeg vil slutte med at give *Hey* (1966 p. 132) ret i hans vurdering, når han om meteoritmuligheden siger, »the evidence is not conclusive«; men jeg vil gøre følgende tilføjelser:

I en eventuel ny udgave af meteoritkatalogen bør »Saxonis Grammatici Historia Danica«, Paris 1514 v. *Kristjern Pedersen* angives som primærkilde i stedet for de hidtidige, så at bl.a. den danske kong Harald (Blaatand) kan udgå af sammenhængen. Endvidere bør

årstallet 1076 (?) rettes til ca. 960, og det mulige fald opføres under Norge, ikke under Danmark; det var i Norge, Harald Gunhildsøn besejrede Haakon.

Lad mig slutte med disse linjer, som lektor *Gad* skrev i et brev til mig d. 8/12 79 apropos Grønland: »Det eksakte stof, de forskellige forfattere til syvende og sidst bygger på, er nøjagtig det samme, som i dag står til vores rådighed, hverken mere eller mindre«.

Selv har jeg som naturhistoriker draget den lære, at man ikke skal gå over åen efter vand, men derimod søge råd hos kyndige og venligtsindede naboer, inden man går på opdagelse i sekundære kilder.

Litteratur

- Cranz, David 1765: *Historie von Grönland I*. Leipzig.
Hey, Max H. 1966: *Catalogue of Meteorites* (3'ed) London.
Islandske Annaler indtil 1578. (ed. G. Storm) Kristiania 1888.
Lycosthenes, Konrad 1557: *Prodigorum ac ostentorum Chronicon etc.* Basil.
Lyschander, Claus C. 1608: *Den grønlandske Chronica*, Købh.
Nordenskiöld, A. E. 1871: Redogørelse för en Expedition til Grönland År 1870. *Öfvers. af kungl. Vet. Akad. Förh.* No. 10. Stockholm.
Saxonis Grammatici Historia Danici, 1514 (v. Kristjern Pedersen), Paris.
Saxo Danmarks Riges Krönike (ed. Knud Hannestad) Bd. 2. 1970 Gyldendal, Købh.
Thoroddsen, Th. 1905: *Landskjálfur á Íslandi*. Kaupmannahöfn.